

символіки іронічно порадила: «Добре, роби, тільки не дуже тою символікою захоплюйся. Бо то небезпечно». Вона ніколи не була науковим керівником-диктатором, ніколи не ламала через коліно, а уміла віднайти слово захоплення тими малими знахідками, з якими учні приходили до неї, і водночас змусити переписати, зробити значно краще і професійніше.

А скільки моїх однокурсників — Олена Івановська, Жанна Янковська, Сергій Кулинич — або курсу Леоніда Шурка саме Лідія Францівна привела до роботи в науці. «Чого б тобі не писати!? Ти ж можеш! У тебе є матеріал! Роби!» І робили, і захищалися, і розрослася наша когорта фольклористів. І в сучасній Україні саме зусиллями цієї тендітної маленької жінки, яка завжди посміхалася і говорила доволі тихим голосом, сформувалася фольклористична наука, сформувалося середовище носіїв української культури, які вже у свою чергу навчають нові покоління національній культурі.

Скільки наших складних хитросплетінь долі уміщалося у її безмежній добротою і величчю душі! Вона знала про життя переважної більшості своїх студентів, не кажучи вже про те, що всіх знала на ім'я; вона знала всі дні народження наші і наших дітей; знала, кому що краще подарувати і кому в якій момент подзвонити, з ким поговорити душевно, а кого присоромити і, так би мовити, насварити. Кожен з нас бодай раз у житті звертався до неї по допомогу (наукову, виробничу, житейську, душевну), і ніколи нікому вона не відмовила. Допомогала всім, на що мала сили і навіть більше. Боліла душею од людської злости і брехні. Її оцінка людини, зокрема для мене, часто була визначальною. У цьому, власне, і є моральність Вчителя. Її педагогічний принцип, який і я намагаюсь передавати і передаватиму і своїм дітям, і своїм студентам. Не знаю, чи Бог дасть здобутися на Учнів. Вона ж стала для мене Учителем на все життя.

Галина УСАТЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент

НЕЗАБУТНІЙ ОБРАЗ

Че сумніваюсь, що висловлю думку багатьох, коли скажу, що все найсвітліше і найкраще в нашому і в моєму зокрема житті пов'язане з навчанням у Київському університеті імені Т.Шевченка (1982–1988 рр.). Це були найщасливіші роки. І значною мірою завдячую цим Лідії Францівні Дунаєвській, моїй улюбленій викладачці, людині,

яка визначила мою життєву долю і долі багатьох моїх друзів. Вона була ідеалом нашої юності — ідеалом науковця, педагога, викладача і людини, до якої ми всі тягнулися, яку щиро любили. Я весь час прагнула спілкуватися з нею, і завжди цього не вистачало, бо вона постійно кудись поспішала. Але навіть ці короткі розмови щоразу давали великий заряд

Студентська фольклорна практика

емоцій, бажання тут же зрушити гори, і то ще не ради науки (про це тоді ніхто не думав!), а ради неї, моєї найулюбленішої Лідії Францівни! Саме заради неї, щоб зробити їй приємне, в студентські роки я записувала фольклор (її похвала і підтримка були найвищою нагородою за працю), співала на лекціях, писала ще нездалі наукові дослідження, керувала (цілком умовно!) фольклорним гуртком... А коли закінчувались заняття, я писала їй безкінечні листи-сповіді. Лідія Францівна — перша людина, від якої я чула добре підбадьорливе слово, яка цінувала в мені особистість, утверджувала в мені почуття власної гідності і впев-

неності в собі... В ній я відчула опору, і ця опора скоро поставила мене на ноги, дала мені нові сили для праці, для мрій, для творчості. Тому в той час вона завжди була присутня в моїй уяві, я до неї думала, писала, всі свої вчинки звіряла по ній: чесно чи не чесно, соромно чи ні буде глянути їй в очі. В усьому цьому виявлялась іще напівдитяча любов, трохи егоїстична — але завжди щира, любов, яка спонукала робити вибір не лише між добром і злом, а й між двома улюбленими предметами — і вибирати її предмет, подібно до того, як у школі улюблений вчитель часто визначає той фах, яким людина займається все життя.

Навколо неї завжди був рій студентів, нелегко було вихопити її з цього гурту для розмови, і кожен (як і я) вважав, що Лідія Францівна саме до нього ставиться якось особливо, чуло, уважно, що саме він претендує на роль улюбленця... Вона нікого не обділяла, давала кожному стільки, скільки він потребував — тепла, ласки, розуміння й материнської любові. Бо справді — що таке студенти-першокурсники? Це ще зовсім діти, які щойно відірвалися від батьківського гнізда, від своєї родини, школи, села чи містечка, важко переживали дискомфорт нових обставин життя і звичайно потребували ще мам, домашнього затишку, чисто людського спілкування. І такою мамою й була для них Лідія Францівна, проста, доступна, завжди лагідна і сердечна. А для старших вона ставала наче подругою, з нею «в обнімку» ходили по коридорах (бо вона тоді була якась дуже юна, тендітна, справді наче теж студентка) — і дуже пишалися тією дружбою! Нерідко проводжали її додому через парк Шевченка, ніколи не боялися на екзамені (ради неї хіба чогось не вивчиш?!)... І не уявляли, що все це переросте в щось більше, вагоміше — в наукову школу, якою й стали ми всі, теперішні фольклористи.

І в цьому, між іншим, її педагогічний талант виявлявся найбільш, бо вона не маніпулювала почуттями студентів, а вмiла ту позитивну енергію спрямувати в потрібне русло, на потрібні справи, на наукове подвижництво.

Є певна комунікація, яка здійснюється від серця до серця, певні знання (чи це наповнення душі), які

передаються духовним чином перш за все від учителя до учня. Не все можна окреслити словами, розповісти! І оце саме той випадок, коли і науковий, і життєвий досвід Лідії Францівни передавався духовно, через любов до нас, а в наших душах втілювався у прагненні наслідувати її в усьому — і в любові до фольклору, і в любові до України, і в невичерпній жадобі знань, і у взаємній підтримці та любові одне до одного.

І в оцій духовності полягав увесь її педагогічний талант! Бо, здається, вона й не робила нічого, щоб досягти таких результатів, — завжди тиха, лагідна, спокійна, вона ні до чого не силувала, нікому нічого не нав'язувала, нікого не намагалася завоювати чи прихилити до себе — але водночас оця лагідність і творила чудо, перемінювала душі, приваблювала тих, хто приходив раз і назавжди, для кого її справа ставала справою його життя... Вона відчувала студентів — але студенти так само відчували і її. Вона торкалася саме тих струн душі, які потім уже ніщо не могло заглушити! І як правило це відбувалося через потрясіння, через глибокі душевні переживання, які викликали в нас її незвичайні і незабутні лекції.

Якби мене хтось запитав, яке найсильніше враження мого життя, то я б, не задумуючись, відповіла: «пара» фольклору, присвячена українським народним думам! Уже минуло понад 26 років (це було в січні 1983, під час зимової сесії), але й досі, як тільки хтось мені скаже слово «університет», я бачу перед собою світлу аудиторію на третьому поверсі жовтого корпусу, Лідію Францівну,

молоду, красиву, в квітчастій терновій хустці, накинутій на плечі, і старенького 80-літнього кобзаря Георгія Кириловича Ткаченка, якого вона запросила. Лідія Францівна робить невеличкий вступ до теми, подає відповідну літературу — і представляє живого носія епічної традиції, що вчився в старих кобзарів, знає 8 дум і грає старосвітським харківським способом. І ось починає звучати «Дума про Марусю Богуславку». І цей тихий спів, і голос бандури, якої я досі навіть не бачила, справили на мене таке сильне враження, що, здавалось, переді мною розкрилася вся глибина віків! Я пам'ятаю, що тоді проплакала цілу «пару» і вперше збгнула зміст Шевченкового «Кобзаря» (хоча в дитинстві знала його майже напам'ять), і ту ліричну й чутливу народну душу, і те, чому люди, за висловом Шевченка, завжди плакали, слухаючи кобзаря... Все це сталося зі мною за ту годину, я прийшла до аудиторії однією людиною, а вийшла з неї вже зовсім іншою! З того часу розпочалась моя дружба з Лідією Францівною і взаємна симпатія, з того часу почалось для мене інше життя, — я немовби прокинулась від сну. Скільки було потім яскравих вражень — але ніщо не затьмарило в моїй душі того щасливого, епохального випадку.

І тепер, переосмислюючи все пережите, розумію, що Лідія Францівна сповна використовувала всі можливості Києва, Києва духовного, мистецького, бо розуміла, що ніяка найдосконаліша лекція не замінить живого контакту з фольклорною традицією та її носіями, не передасть

краси найдовершеніших зразків фольклору — дум, календарно-обрядових, весільних пісень... І не матиме тієї сили впливу, яку може мати народна пісня. Тому основною методикою викладання фольклору були в неї такі ілюстровані лекції (термін Л.Ф.Дунаєвської, не мій!). Не з підручників, а з живого співу Ніни Матвієнко, Валентини Ковальської, дівчат з хору Леопольда Яценка, інших (навіть студентських) фольклорних ансамблів вивчали ми колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські та обжинкові пісні, балади. Думи часто співав нам Павло Супрун. На ці відкриті лекції збігалися всі зацікавлені студенти (пригадую, що мене попереджала сама Лідія Францівна за кілька днів до того), і вони перетворювались на справжнє свято, яке завершувалося спілкуванням з кобзарем чи іншим виконавцем на кафедрі, на фольклорному гуртку. Пригадую зустріч з Ніною Матвієнко восени 1987 р. Ми ж були всі закохані в неї — купували грампластинки, бігали у філармонію на концерти (тоді індивідуальних концертів у неї не було!) — а тут ось перед тобою сидить сама Ніна, наш кумир («Це — голос наш, це — пісня, це — душа») і зворушливо й щиро розповідає про своє дитинство, про юність, про ті неймовірні життєві труднощі, які довелося подолати, щоб стати великою — і залишитись такою ж простою, сердечною й захопленою життям, як і Лідія Францівна. Для мене ці дві жінки були ідеалом любові, терпіння, духовної краси... Пам'ятаю, як після тих зворушливих спогадів, повернувшись до гуртожитку, ми не могли навіть обміня-

Ніна Матвієнко на кафедрі фольклористики

тися враженнями, а просто лежали і плакали від надміру почуттів!

Такі лекції давали велике натхнення до праці, прагнення наслідувати інших подвижників, бажання записати якнайбільше зразків фольклору, знайти щось таке унікальне — і нам це вдавалося. Йдучи до людей, ми несли заряд любові, який передала нам Лідія Францівна, — і люди розкривалися перед нами, наче квіти, і ми, як бджоли мед, збирали такі поетичні шедеври, які потім виконувала Ніна Матвієнко (це записи мої, Олексі Долі й Тетяни Шевчук), які співали самі на лекціях, у коридорах, на вулицях і в тролейбусах, закохані, задивовані і безмежно щасливі. Тоді ми

збагнули самотність кожного краю, кожного села, неповторність його фольклорних зразків, і вечорами в гуртожитку наспівували й порівнювали різні варіанти, тобто це вже була не просто книжна наука, а жива, практична, корисна — перед нами розкрилася вся Україна: Східна і Західна, і Полтавщина, і Поділля, бо кожен знав щось своє... Перед нами було наче море — й хотілося вичерпати його все! Вона вже в університеті цінувала наші перші недосконалі записи і, між іншим, перші записані мною казки ще 1987 р., коли я була студентка, опублікувала саме вона у серйозних фольклорних збірниках! І саме завдяки Лідії Францівні, яка

спрямувала мій тоді ще стихійний інтерес до фольклору в наукове русло, я розпочала і здійснила повний фольклорно-етнографічний опис свого рідного села Губча на Хмельниччині. Це було вкрай важливо тоді, бо ті матеріали, які я записала майже 30 років тому, в наш час уже недоступні для збирача...

Лідія Францівна дуже ненав'язливо і делікатно, але цілеспрямовано плекала в нас науковців. На першому етапі важливо було викликати цікавість до предмета (а їй це вдавалось одразу), яка згодом переросла в захват, а далі розпочиналася нова сфера діяльності — науково-педагогічна.

Іншою важливою формою виховної роботи Лідії Францівни були фольклорні вечори, які також багато давали студентам. На цих вечорах виступали не тільки видатні виконавці, але й самі талановиті студенти, представники різних народів світу, які виконували свої самобутні пісні. Пригадую такий вечір восени 1985 р., коли зал не вмщав бажаючих слухати. Розповідали мені, що на одному з вечорів були присутні 50 кобзарів — не знаю, легенда це вже, чи правда. Але це було також дуже важ-

ливо, бо в той час до фольклору було трохи зверхнє ставлення: одні сприймали його як вияв націоналізму, інші — як щось не варте уваги (так, до речі, вважала й частина студентів-філологів). Таке серйозне представлення фольклору змінювало мікроклімат у нашому середовищі, кожен з нас відчував вагомість нашої справи.

І ще дуже важливо, що Лідія Францівна вже в університеті створювала наукове середовище майбутніх фольклористів. Для цього вона створила фольклорний гурток, де ми всі збирались, знайомились, обмінювались думками, враженнями, доповідями, слухали лекції відомих фольклористів-сучасників з ІМФЕ, готували наукові конференції. Їздили ми також на конференції до інших вузів.

Всі ми стали близькими, рідними, однодумцями, і я можу з повною відповідальністю сказати, що ті друзі, яких я знайшла в студентські роки завдяки Лідії Францівні, — це найдорожчі мої колеги, без яких я не уявляю свого життя. І в усіх наших душах яскравою зорею живе і сяє незабутній образ Лідії Францівни Дунаєвської — фольклориста, педагога, людини.

*Людмила ІВАННИКОВА,
докторант ІМФЕ НАН України імені М.Рильського*

